

komen. De Statenvertalers achtten het al nodig een verduidelijkende aantekening bij dit woord op te nemen: 'met wijn die in de flesschen is'. Die wijn past in de context: het vers dat voorafgaat aan 'Ondersteunt gijlieden mij met de flessen' vangt namelijk aan met de woorden 'Hij voert mij in het wijnhuis' (het meisje is aan het woord). Blijkbaar was men lange tijd niet zeker van de betekenis van het Hebreeuwse woord *asjisjot*, dat de Statenvertalers met 'flessen' vertaalden: de *Vulgaat*, de Delftse bijbel (1477) en de Deux-aes-bijbel (1562) hielden het nog op 'bloemen'. In een kanttekening in de laatstgenoemde vertaling wordt opgemerkt dat er vertalingen zijn die een lezing 'wijnvaten' of 'druiven' hebben. Tegenwoordig is men van mening dat hier rozijnen bedoeld moeten zijn. Het zijn dan ook geen bloemen, wijnvaten of flessen die we in de *NBV* tegenkomen, maar rozijnen. Eerlijk gezegd vermoed ik dat Thomése, als hij had kunnen kiezen tussen *Statenvertaling* en *NBV*, juist in *Schaduwkind* toch de voorkeur zou hebben gegeven aan de eerstgenoemde vertaling, en wel vanwege het woord *dochteren*. Maar *als* hij naar de *NBV* had geciteerd, zou in *Schaduwkind* het volgende hebben gestaan:

'Als een lelie tussen de distels', zeg ik na wat in mijn borst gezongen werd, 'zo is zij tussen de meisjes. Verkwik me met rozijnen, verfris me met appels, want ik ben ziek van liefde'.

Siegfried THEISSEN (Luik)

Over bipolaire uitdrukkingen en spreekwoorden

Onder bipolaire uitdrukkingen en spreekwoorden versta ik herhalingen van het type *beetje bij beetje*, tautologieën (*in angst en vrees zitten*), completerende vormen (*voor een appel en een ei*) en antithetische constructies (*stank voor dank*).

1. Classificatie

1.1. Uitdrukkingen waarin het eerste element herhaald wordt

Er zijn er

a) met substantieven:

de boel de boel laten, hand in hand, jaar na jaar, keer op keer, het gerucht ging van mond tot mond, oog in oog staan met..., schouder aan schouder, stap voor stap, wonder boven wonder.

b) met adjectieven:

iets blauwblauw laten, eerlijk is eerlijk, het ging hard tegen hard.

c) met bijwoorden:

beetje bij beetje, door en door.

d) met werkwoorden:

kost(e) wat het kost.

1.2. Tautologieën

Volgens Van Dale is een tautologie "een herhaling van eenzelfde denkbeeld met een andere uitdrukking: *ik was blij en verheugd*."

De relatie tussen de twee elementen van de tautologie is echter niet altijd een één-op-één-verhouding (zie de met * gemarkeerde voorbeelden). Van Dale

heeft het trouwens terecht over "eenzelfde denkbeeld" en niet over synoniemen. Tautologicën zijn er in soorten en maten: met substantieven, adjectieven, werkwoorden, bijwoorden, voornaamwoorden en zelfs met uitroepingen.

Die met substantieven vormen veruit de talrijkste categorie. Enkele ervan komen in spreekwoorden voor (zie **). Voorbeelden:

*in angst en vrees zitten, van dag noch datum weten, altijd ditjes en datjes hebben, *gif en gaf spuwen, **haast en spoed is zelden goed, have en goed verliezen, heer en meester, in kannen en kruiken, te kust en te keur, larie en apekool, te goeder naam en faam bekend staan, *moord en doodslag, paal en perk, het is weer pais en vree, met pak en zak, part noch deel aan iets hebben, na veel passen en meten, door ramen en vensters gooien, *achter slot en grendel, stukje bij beetje, bij tijd en wijle, *met toeters en bellen, met vlag en wimpel.*

De tweede talrijkste categorie is die met adjectieven en adjectivisch gebruikte voltooidde deelwoorden. Enkele voorbeelden:

*blij en verheugd, *bont en blauw slaan, eeuwig en altijd, gezond en wel, kort en bondig, naakt en bloot, wild en woest worden.*

In de derde categorie heb ik de voornaamwoorden en bijwoorden geklasseerd. Enkele voorbeelden:

**alles en iedereen, gratis en voor niets, overal ja en amen op zeggen, nooit ofte nimmer, van nul en gener waarde, wijd en zijd bekend.*

De vierde categorie omvat de (soms gesubstantiveerde) werkwoorden. Voorbeelden:

hoe men het ook draait of keert, met horten en stoten, van toeten noch blazen weten, na veel wikken en wegen.

Van tautologicën met een uitroeping heb ik slechts enkele voorbeelden gevonden:

ach en wee roepen, zonder boe noch bah, foei en schande roepen.

1.3. Completerende vormen

Ook hier zijn er uitdrukkingen met substantieven, adjectieven, werkwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden en uitroepingen. Sommige kunnen antithetische polen bevatten, zoals *lief en leed delen*; ze hebben echter geen antithetische maar een elkaar aanvullende betekenis, in dit geval "alles".

a) met substantieven:

van a tot z, voor een appel en een ei, in eer en deugd, iets in geuren en kleuren vertellen, de groei en bloei, hand- en spandiensten, zich met hand en tand verdedigen, iemands handel en wandel, in hart en nieren, kind noch kraai, de kool en de geit sparen, kop noch staart, leugen en bedrog, normen en waarden, schering en inslag, stad en land afreizen, taal noch teken geven, op water en brood zitten, met wortel en tak uitroeien, gezond naar ziel en lichaam.

b) met adjectieven:

zich groen en geel ergeren, van kwaad tot erger, alles wat los en vast zit, oud en wijs, van vroeg tot laat.

c) met (soms gesubstantiveerde of adjectivisch gebruikte) werkwoordsvormen:

zonder blikken of blozen, geboren en getogen in..., gepokt en gemazeld, met loven en bieden, verdeel en heers, zoals het waait en draait, zegge en schrijve.

d) met voornaamwoorden en bijwoorden:

voor eens en voor altijd, met alles erop en eraan, het hier en nu, voor niets of niemand bang zijn, op en top, zelden of nooit.

e) met een uitroeping:

de ah's en oh's.

1.4. Tegenstellende of antithetische vormen

Ik heb antithetische vormen gevonden met substantieven, adjectieven, werkwoorden, voornaamwoorden en bijwoorden maar niet met uitroepingen. Soms is er overlapping mogelijk met completerende vormen. Voorbeelden:

a) met substantieven:

met de beer en de bruid willen dansen, tussen droom en daad, van de hak op de tak springen, haring of kuit, tussen hoop en vrees, kruis of munt, oorzaak en gevolg, stank voor dank, vraag en aanbod, water en vuur zijn.

b) met adjectieven:

goed maar niet gek, ergens heet noch koud van worden, met oud en nieuw, raar maar waar.

c) met werkwoorden:

het is buigen of barsten, kiezen of delen, het is pompen of verzuipen, dat staat en valt met..., het kan vriezen of het kan dooien.

d) met bijwoorden en voornaamwoorden:

het is erop of eronder, van heinde en verre, te pas en te onpas, het voor en tegen, zus of zo.

Opmerkingen:

1) In *Knack* heb ik enkele Belgische vormen gevonden:

– Tautologieën:

met krot en mot, met pellen en vellen; dubbel en dik.

– Completerende vormen:

hij is zijn broer gedraaid en gespannen, hoop en al (tien), een kap- en degenfilm, met zijn klikken en klakken, van kop tot teen, mossel noch vis zijn, iemands neus en oren afeten, tussen pot en pint, slag om slinger, op tijd en stond, zoals het waait en draait.

– Antithetische vormen:

het is te nemen of te laten, nillens willens.

2) Ik ben ook enkele Franse, Engelse of Latijnse vormen tegengekomen:

zijn faits et gestes; nolens volens, urbi et orbi; facts en figures, law en order.

2. Typologie

2.1. Volgorde

Meestal ligt de volgorde van de twee polen vast. Slechts in enkele gevallen heb ik ook de omgekeerde volgorde aangetroffen, al staat die vaak niet in de GVD (zie *). Maar de GVD vermeldt ook niet altijd de gebruikelijke vorm. Soms komt men de omgekeerde volgorde slechts in Belgisch Nederlands tegen (zie B.N.).

Enkele voorbeelden:

a) tautologieën:

*glitter en glamour/*glamour en glitter; zijn listen en lagen/*zijn lagen en listen; stijf en strak/*strak en stijf; hoe men het ook wendt of keert/*hoe men het ook keert of wendt.*

b) completerende vormen:

**ons doen en denken/*ons denken en doen; *fauna en flora/*flora en fauna; met huid en haar/*met haar en huid; normen en waarden/*waar-*

*den en normen; *rust en orde/*orde en rust; in weer en wind/*in wind en weer; willens en wetens/wetens en willens (B.N.).*

c) antithetische vormen:

**met veel duwen en trekken/*met veel trekken en duwen; goedschiks of kwaadschiks/ *kwaadschiks of goedschiks; de lasten en lusten/*de lusten en lasten; dat staat en valt met.../*dat valt en staat met...; vis' noch vlees/vlees noch vis.*

2.2. Alliteratie en binnenrijm

Van de 455 voorbeelden die ik gevonden heb, zijn er 29% met alliteratie (beginrijm), 3% met alliteratie en binnenrijm, 16% met binnenrijm. De resterende 52% steunen op iets anders dan een rijmelement. Voorbeelden van

a) alliteratie

– met telkens één syllabe (38%):

te kust en te keur, lief en leed, in rep en roer.

– met telkens twee syllaben (39%):

altijd ditjes en datjes hebben, als puntje bij paaltje komt.

– de eerste pool is langer dan de tweede (1%):

kommer en kwel, zijn denken en doen.

– de tweede pool is langer (39%):

van dag noch datum weten.

b) alliteratie met binnenrijm

– *gesnater en getater, met man en macht, vergeten en vergeven.*

c) met binnenrijm

– met telkens één syllabe (50%):

met pak en zak, steen en been klagen, wijd en zijd bekend.

– met telkens twee syllaben (38%):

in geuren en kleuren, iemands handel en wandel.

– de tweede pool is langer (12%):

bij het minste of geringste, liegen en bedriegen.

d) zonder alliteratie of binnenrijm

In de meeste gevallen zijn de twee polen synoniemen (*in angst en vrees zitten*), elkaars tegengestelde (*kruis of munt*) of vullen ze elkaar spatiaal of temporeel aan (*lang en breed, het hier en nu*).

- met telkens één syllabe (32%): *allemaal leuk en wel, part noch deel*.
- met telkens twee syllaben (27%): *eeuwig en altijd, stukje bij beetje*.
- de eerste pool is langer (15%): *gezond en wel, met wortel en tak uitroeien*.
- de tweede pool is langer (26%): *larie en apekool, met vlag en wimpel*.

We zien dus dat alliteratie en/of binnenrijm slechts één (mnemotechnisch) middel is om de twee polen met elkaar te verbinden. Vaker wordt de verbinding weergegeven door synonymie, antithese of elkaar completerende polen. Het ene sluit het andere trouwens niet uit.

Er zijn iets meer vormen met eenlettergrepige polen dan met tweelettergrepige. Drielettergrepige zijn zeldzaam. Als het aantal lettergrepen van de twee polen niet hetzelfde is, dan is de tweede pool in de meeste gevallen langer.

Boekbesprekingen